

О. Г. Аркуша

Нова ера

«НОВА ЕРА» – спроба українсько-польського порозуміння 1890 в Галичині за участі уряду Австро-Угорщини та українських громадських діячів Наддніпрянщини. Поняттям «Н. е.» зазвичай окреслюють не конкретні політ. домовленості, що офіційно не були оприлюднені, а поперед. кількаріч. переговори. процес і спроби реалізації угоди, під впливом яких у Галичині минули 1890-і рр. «Н. е.» стала наслідком не лише внутр. розвитку укр.-польс. відносин у Галичині та укр. нац. руху, а й зовн.-політ. обставин, в яких опинилася Австро-Угорщина. Її зовн. політику від 1870-х рр. визначали наростання суперечностей із Росією і зближення з Німеччиною.

Створення Троїстого союзу, формування франц.-рос. блоку ставили під сумнів узгоджену політику Росії, Німеччини та Австро-Угорщини в польс. питанні. Австро-нім. зближення посилювало інтерес правлячих кіл і громадськості Росії до укр. (руського) насел. Галичини, активізувало заходи з підтримки русофільства. Можливість використати укр. питання проти Росії та Польщі в 1880-х рр. обговорювали у правлячих колах Німеччини, занепокоєних зміцненням поляків у Галичині. Під тиском цих обставин урядовці Австро-Угорщини наприкінці 1880-х рр. підкреслили цікавилися становищем українців, демонстрували готовність підтримати їхній нац.-культур. розвиток взамін на лояльність і задля цього були готові виступити посередниками в нормалізації укр.-польс. відносин. Укладення міжнац. угоди в Галичині відповідало й внутр.-політ. інтересам Відня. Зміцнілі на базі конституц. перетворень нац. руху розхитували цілісність держави і вимагали дедалі більшої уваги (водночас з польс.-укр. зближенням уряд готував і чесько-нім. угоду). Інтересові з боку правлячих кіл Австро-Угорщини до укр. питання відповідали такі ж зацікавлення лідерів народів. (українофіл.) течії (див. Народовці). У конкурент. боротьбі зі старорусинами й русофілами (див. Москвофіли) народовці на поч. 1880-х рр. домоглися рівноправ. участі в політ. житті провінції. Обмеження політ. прав українців змушувало політиків народів. кола шукати прямі контакти з урядом. 1882 між народовцями й русофілами було укладено угоду, що передбачала узгоджені дії в політ. житті Галичини та зняття гостроти дискусій щодо національної ідентичності. Вона дала змогу народовцям здобути депутат. мандати та активізувати парламент. діяльність, але з часом почала гальмувати розвиток народів. руху, спричинила звинувачення усіх галиц. українців у

пророс. симпатіях, не задовольняла діячів Наддніпрянщини. У 2-й пол. 1880-х рр. у Києві сформувалася група укр. діячів (В. Антонович, О. Кониський та ін.), які наполягали на тісніших контактах з укр. народовцями в Галичині та виступали проти їхнього зближення з русофілами, мотивуючи це заг.-укр. інтересами.

Польс. політики протидіяли прямим контактам австр. урядовців з укр. діячами Галичини і Наддніпрянщини, оскільки остерігалися, що втручання Відня призведе до втрати поляками переваги в Галичині. Спостерігаючи за зміцненням укр. руху, польс. діячі намагалися завчасно порозумітися з українцями, аніж зробити це під примусом Відня. Ключовою фігурою в переговорах з польс. боку був князь А. Сапєга. Як актив. учасник польс. визв. руху, він не міг розраховувати на політ. кар'єру, тому в 2-й пол. 1880-х рр. зосередився на переговорах з українцями. На заключ. етапах до них були залучені краків. консерватори, які керували Галичиною. Залишаючись рівновіддаленими від осн. лінії укр.-польс. конфлікту, вони ставали ініціаторами й реалізаторами всіх політ. домовленостей з українцями. Переговори супроводжувала геополіт. риторика, що включала широке трактування заг.-укр. питання як чинника європ. політики і передбачала стратег. польс.-укр. союз задля спіл. протистояння імпер. політиці Росії та Німеччини. З укр. боку гол. фігурою переговорів був О. Барвінський, який у 1870–80-х рр. разом із братом В. Барвінським відігравав провідну роль у середовищі галиц. народовців. Після смерті брата (1883) і переїзду до Тернополя О. Барвінський відійшов на другий план, однак зберіг контакти і з львів. народовцями, і з укр. діячами Наддніпрянщини. Під час поїздки до Києва 1885 він обговорив із В. Антоновичем план видання «Руської історичної бібліотеки». 1888 за протекцією А. Сапєги О. Барвінський отримав посаду викл. учител. семінарії у Львові, де він згуртував частину львів. народовців (А. Вахнянин, Т. Грушкевич, Є. Гузар, К. Кахникевич, І. Чапельський, Д. Гладилевич, К. Телішевський), які вирішили діяти у порозумінні з укр. діячами Наддніпрянщини та вважали помилковими компроміси з русофілами. У тому ж році досягнуто угоди про видання за фінанс. підтримки А. Сапєги часопису «Правда», що мав стати органом усієї України, пропагувати духовну єдність розділеного держ. кордонами українського народу, підштовхувати народовців до розриву з русофілами, обстоювати тезу про спільність укр., польс. і австр. інтересів. У середовищі цих діячів у 1880–90-х рр. сформувалася укр. концепція «органіч. праці», реалізувати яку О. Барвінський сподівався завдяки укр.-польс. порозумінню.

Політики неоднозначно сприйняли ідею черг. польс.-укр. угоди. Особи, які її оприлюднили (намісник Галичини К. Бадені та голова політ. товариства народовців «Народна рада» Ю. Романчук), наважилися на публічні виступи після знач. сумнівів. Уже на час проголошення угоди її ініціатори розуміли, що вона не розв'яже всіх проблем. Народовці сподівалися на ефективне посередництво уряду, здобутки в нац.-культур. сфері, витіснення русофілів. «Н. е.» була проголошена 25–27 листопада 1890 укр. депутатами-народовцями на засіданнях Галицького крайового сейму. Обрання сеймової трибуни мало засвідчити готовність

українців спільно з поляками розбудувати галиц. автономію. У своєму виступі Ю. Романчук протиставив москвофілам іншу «частину русинів», вірних програмі нац. самостійності українського народу, що 1848 була проголошена Гол. руською радою, та визначив їхні політ. засади: самостійність своєї «народності» й мови; вірність Австро-Угорщині та династії Габсбургів; відданість греко-катол. Церкві; помірк. лібералізм; екон. розвиток селянства й міщанства (при цьому він наголосив на необхідності зміни «неприятної русинам системи»). К. Телішевський закликав українців і поляків до порозуміння, зважаючи на спільні небезпеки і потребу співпраці задля розвитку Галичини; М. Січинський говорив про необхідність створення в Австро-Угорщині центру тяжіння для всіх українців, трактуючи це у контексті перемоги зх. цивілізації. Важливим моментом стала підтримка акції греко-катол. митрополитом С. Сембратовичем, оскільки раніше церк. верхівка в Галичині уникала чітких висловлювань щодо нац. ідентичності галиц. українців і навіть була опорою русофіл. руху. У відповідь К. Бадені пообіцяв, що австр. уряд підтримуватиме нац. розвиток галиц. українців за умови їхньої лояльності та боротьби з москвофільством. Лідери польс. сил сприйняли заяви українців стримано, посилаючись на те, що вони звернені до уряду. Зваживши на позицію К. Бадені, який заперечив будь-які кулуарні домовленості, найбільш занепокоєні угодою сх.-галиц. консерватори не наважилися відкрито її засудити й обмежилися застереженням до уряду про те, що укр. питання не можна обговорювати без участі польс. політиків.

Немає підстав стверджувати про існування схваленого хоча б кількома сторонами підсумк. документа угоди з переліком вимог українців. На підставі аналізу чернетк. записів і поетапно оприлюднених вимог можна зробити висновок, що йшлося про відкриття кількох укр. середніх навч. закладів і укр. каф. у Львів. університеті, підтримку укр. нац.-культур. і фінанс.-госп. інституцій, розширення прав української мови в адміністрації та судочинстві, повернення із зх. у сх. частину Галичини чиновників-українців, надання переваг при призначенні на посади і священні парафії народовцям перед русофілами тощо. Деякі з цих вимог були реалізовані, зокрема мін-во віросповідань і освіти рескриптом від 4 березня 1891 змінило програми навч. курсів для вчител. семінарій Львова, Тернополя, Станіслава (нині Івано-Франківськ) і збільшило кількість предметів з українською мовою викладання; мін-во юстиції 9 червня того ж року зобов'язало робити записи в іпотеч. книгах мовою подання. Згідно з розпорядженням галиц. намісника, підвладні органи мусили листуватися з українцями українською мовою, але на практиці це не завжди виконували. На держ. установах, поряд із написами нім. і польс. мовами, почали з'являтися і українською. Наприкінці 1890 засн. офіц. україномовну г. «Народна часопись», рідшими стали випадки конфіскації укр. преси цензурою. Важливим успіхом народовців у Галичині було запровадження у школах фонетич. правопису на підставі рішення мін-ва віросповідань і освіти від 25 листопада 1892. Ще 1891 Крайовий виділ Галиц. сейму дозволив використання його в україномов. діловодстві. 1892 створ. 3 укр. школи вправ при

вчител. семінаріях у Львові, Станіславі, Тернополі; двомовну, однак із перевагою української мови, вчител. семінарію в м. Самбір (нині Львів. обл.); укр. гімназію в м. Коломия (нині Івано-Фр. обл.). 1893 О. Барвінський став чл. Крайової шкіл. ради. Угода дала імпульс для активізації у 1890-х рр. діяльності товариства «Просвіта», заснування 1891 страхового товариства «Дністер», реорганізації Товариства ім. Шевченка в наук. інституцію (див. Наукове товариство імені Шевченка). Українофіл. нац.-культурні товариства й період. вид. почали отримувати невеликі дотації з крайового бюджету. 1894 М. Грушевський признач. проф. створ. у Львів. університеті «другої кафедри загальної історії з особливим оглядом на історію Східної Європи» з українською мовою викладання. Серед першочерг. заходів, які не вдалося реалізувати, – спроба народовців перебрати від русофілів контроль над Народним домом у Львові та заснування ще кількох укр. каф. у Львів. університеті. У зв'язку з цими процесами розглядають також перебіг Львів. собору греко-католич. Церкви 1891, на якому відкинута спроба латинізації сх. обряду. «Н. е.» спричинила важливі зміни в укр. парламент. політиці: зросла чисельність укр. депутатів, зі складу парламент. представництва на деякий час були витіснені русофіли, 1891 перший українець увійшов до спіл. австро-угор. делегацій (К. Мандичевський, від 1893 – О. Барвінський).

Найбільше «Н. е.» вплинула на внутр. розвиток укр. руху в Галичині, зокрема започаткувала 10-річ. період гострих ідейно-політ. дискусій, що наприкінці 19 – на поч. 20 ст. втілювалося в утворення укр. політ. партій європ. взірця з включенням до парт. програм положення про укр. державність та спричинило падіння популярності русофілів. Укр. громадськість розпочала критикувати «Н. е.» відразу після її проголошення: спочатку русофіли, які звинувачували народовців в односторон. порушенні нац. солідарності, й радикали, які виступали проти будь-яких компромісів з урядом; коли стало зрозуміло, що угода не веде до негай. та істот. зміцнення позицій українців, до них приєдналися й самі народовці. Багато хто з них вважав, що москвофільство притаманне невеликій групі осіб, тоді як більшість русофілів можна переконати в програмі укр. нац. окремішності, не розпалюючи міжпарт. конфронтації. У серед. 1890-х рр. прихильниками «Н. е.» залишилася нечисельна група О. Барвінського. У результаті бруталь. правопорушень, вчинених галиц. адміністрацією під час т. зв. баденів. виборів до Галиц. крайового сейму (1895) і Держ. ради (1897), ці діячі встановили контроль над парламент. політикою галиц. українців, однак їхня діяльність не користувалася підтримкою укр. громадськості та не приносила результатів через опір польс. політиків будь-яким поступкам на користь українців.

Остаточ. завершенням «новоєрів.» курсу був відхід від нього 1901 О. Барвінського. Його односторон. очолили праве крило укр. руху і створили кілька організацій християн.-сусп. напрямку. Провід. укр. політ. силою в Галичині стала засн. 1899 Укр. нац.-демократ. партія. Важливу роль у припиненні «Н. е.» відіграло зниження інтересу уряду Австро-Угорщини до укр. питання після стабілізації зовн.-політ. ситуації та внаслідок наростання внутр.-політ. проблем, через які уряд був зацікавлений у присутності польс. парламент. представництва

в проуряд. більшості. Польс. політики використали ситуацію для запобігання контактам українців із Віднем, запевнюючи уряд у збереженні угоди 1890, що насправді не діяла. Серед сх.-галиц. консерваторів зростало переконання в доцільності чинити опір будь-яким нац. здобуткам українців як таким, що прямо загрожують польс. нац. інтересам у Сх. Галичині. Теза про провал «Н. е.» стала їхнім аргументом на користь недоцільності спроб міжнац. порозуміння. Дискусії довкола «Н. е.» відбувалися й навколо морал. категорій – про відповідальність у політиці, нац. солідарність, межі дозволеного в міжнац. боротьбі тощо. Їхнє обговорення сприяло залученню до нац. руху широких верств населення.

Рекомендована література

1. J. Gruchala. Rząd austriacki i polskie stronnictwa polityczne w Galicji wobec kwestii ukraińskiej (1890–1914). Katowice, 1988;
2. Аркуша О. Галицький сейм: Виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. Л., 1996;
3. Cz. Partacz. Od Badeniego do Potockiego: Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908. Toruń, 1996;
4. Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. Л., 2000;
5. Цольнер Е. Історія Австрії / Пер. з нім. Л., 2001;
6. Барвінський О. Спомини з мого життя. К., 2004;
7. J. Moklak. W walce o tożsamość Ukraińców: Zagadnienie języka wykładowego w szkołach ludowych i średnich w pracach galicyjskiego Sejmu Krajowego 1866–1892. Kraków, 2004;
8. D. Maciak. Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895. Warszawa, 2006;
9. B. Łuczyńska. «Nowa era» w stosunkach polsko-ukraińskich, ich wpływ na oświatę w Galicji // Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. 2014. T. 16.

Бібліографічний опис:

Нова ера / О. Г. Аркуша // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-72332>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).